

WASILIJA MALINOWSKIEGO ROZWAŻANIA (NIE TYLKO)
O POKOJU I WOJNIE
(CZASOPISMO „ОСЕННИЕ ВЕЧЕРА”, 1803 r.)

VASILY MALINOVSKY'S THOUGHTS (NOT ONLY)
ON PEACE AND WAR
(PERIODICAL “FALL EVENINGS”, 1803)

MAGDALENA DĄBROWSKA

ABSTRACT. The article presents the periodical “Fall Evenings” (1803) by Vasily Fedorovich Malinovsky (1765–1814) in the light of the themes (two thematic lines: political and moral), and particularly the connections (similarities and differences) with the themes of the series of sketches “A Russian in England...” and the treatise *Thoughts on War and Peace*.

Magdalena Dąbrowska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa – Polska,
m.dabrowska@uw.edu.pl

W czasopiśmie „Литературный вестник” w pierwszych latach XX wieku ukazał się cykl artykułów A.G. Maksimowa *Opis rosyjskich wydawnictw periodycznych XIX wieku*. Jeden z nich został poświęcony tygodnikowi Wasilija Fiodorowicza Malinowskiego (1765–1814) „Осенние вечера” z 1803 roku¹, pozostając do chwili obecnej jedyną próbą jego omówienia. Badacz nie wyszedł w nim jednak poza charakterystykę pisma z perspektywy prasoznawczej oraz krótkie streszczenie poszczególnych pozycji, uzupełniając je obszernymi wypisami z co ważniejszych z nich i biogramem wydawcy. Wcześniej czasopismo Nikołaja Osipowa odnotowywali jedynie bibliografowie² oraz twórcy słowników pisarzy i uczonych rosyjskich³.

Znacznie lepiej prezentuje się stan badań nad publicystyką Malinowskiego. Prace nad nią, rozpoczęte w XIX stuleciu przez W. Siemiew-

¹ А.Г. М а к с и м о в, *Описание русских периодических изданий XIX века. „Осенние вечера” 1803 года. Еженедельное издание В.Ф. Малиновского, „Литературный вестник” 1903, т. 5, s. 445–450.*

² Нр.: Н.М. Л и с о в с к и й, *Русская периодическая печать 1703–1894 гг. (Библиография и графические таблицы)*, Санкт-Петербург 1895, s. 10.

³ Г. Г е н н а д и, *Справочный словарь о русских писателях и ученых, умерших в XVIII и XIX столетиях, и список русских книг с 1725 по 1825 г., т. 2: (Ж–М)*, Берлин 1880, s. 284.

skiego⁴, toczyły się przez cały czas dwutorowo, obejmując zarówno wydawanie samych tekstów, jak i przygotowanie komentarzy do nich. Taki charakter miał wybór dzieł społeczno-politycznych Malinowskiego z komentarzem E.A. Arab-Ogły⁵ oraz studia polskiego historyka Jerzego Skowronka o *Rozważaniach o pokoju i wojnie*⁶. Traktat „o pokoju i wojnie”, wydany w dwóch częściach w tym samym roku co tygodnik „Осенние вечера”, stanowi główną pozycję w tej części dorobku Malinowskiego, publicysty specjalizującego się w tematyce międzynarodowej i stosunkach dyplomatycznych.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie miejsca oraz roli czasopisma „Осенние вечера” w całości kształcie spuścizny pisarza i osadzenie go w kontekście epoki. Takie postawienie sprawy oznacza konieczność wykorzystania w charakterze tła interpretacyjnego pozostałej części spuścizny Wasilija Malinowskiego, w większości obecnie zapomnianej.

Z zamiarem wydania czasopisma Malinowski nosił się już w końcu XVIII wieku. Pismo miało nazywać się „Пустынный”, a jego pierwszy numer miała otwierać opowieść pod takim tytułem; do jego wydania nie doszło, nie ukazała się też na łamach pisma „Осенние вечера” owa opowieść, mimo że pisarz brał pod uwagę taką możliwość⁷. Inny kształt od pierwotnie zamierzonego przybrał również sam tygodnik „Осенние вечера”: z planowanych dwunastu numerów (po cztery w każdym jesiennym miesiącu) wyszło zaledwie osiem. Numery nie są opatrzone datami dziennymi, ale wiadomo, że pierwszy wyszedł 26 września 1803 roku⁸. Liczba pozycji tworzących poszczególne numery wynosi od jednej (numer pierwszy) do trzech (numer ósmy, zawierający szkice *Swoje strony, Kara i Prawda*).

⁴ В. С е м е в с к и й, *Размышления В.Ф. Малиновского о преобразовании государственного устройства России*, „Голос минувшего” 1915, № 10, s. 239–264.

⁵ Э.А. А р а б - О г л ы, *Выдающийся русский просветитель*, [w:] В.Ф. М а л и н о в - с к и й, *Избранные общественно-политические сочинения*, ред. А.П. Белик, Москва 1958, s. 3–38.

⁶ Przedmiotem zainteresowania badacza stała się trzecia – najmniej znana – część traktatu Malinowskiego, nie tylko skomentowana przez niego, ale także wydobyta z rękopisu (zob. J. S k o w r o n e k, „Rozważania o pokoju i wojnie” Wasyla F. Malinowskiego, „Teki Archiwalne” 1978, cz. 17, s. 23–57) i przetłumaczona na język polski (zob. *Memoriał W[Wasilija Fiodorowicza] M[alinowskiego] o narodowym samookreśleniu, jako podstawie niezawisłego bytu politycznego narodów, pod tytułem „Rozważania o pokoju i wojnie”, część III. Jassy 1801 – S.-Petersburg 1803*, [w:] A.J. С з а р т о р ы с к и, *Памятники и мемориалы политичне 1776–1809*, red. J. Skowronek, Warszawa 1986, s. 567–599). Por.: И.С. Д о с т ь я н, „Европейская утопия” В.Ф. Малиновского, „Вопросы истории” 1979, № 6, s. 32–46.

⁷ Zob.: В.Ф. М а л и н о в с к и й, *Избранные общественно-политические...*, op. cit., s. 165 (komentarz E.A. Arab-Ogły).

⁸ Ibidem, s. 159.

Wszystkie utwory wyszły spod pióra samego Malinowskiego, co nadaje tygodnikowi cechy zbioru jednoautorskiego⁹.

Mimo iż wydawca nie określił żadnego tekstu mianem przedmowy, taką właśnie rolę pełni artykuł z pierwszego numeru pisma. Znajduje w nim wyjaśnienie jego tytuł oraz zostaje zasygnalizowany profil tematyczny. Daje on także wyobrażenie o stylu i tonie wypowiedzi Malinowskiego. Maksimow za wyróżniki pisma „Осенние вечера” uznał „ciężki napuszony styl i kaznodziejski ton”¹⁰; tym samym określeniem posłużyli się współcześni badacze prasy rosyjskiej¹¹. Warto dodać, że w zakończeniu przedmowy Malinowski wystąpił z apelem do czytelników o przesyłanie własnych utworów; jak wiemy, apel ten nie doczekał się odzewu.

Malinowski nadał tygodnikowi taki tytuł, gdyż uznał jesienne wieczory za najlepszą porę do zagłębiania się w rozmyślanie natury egzystencjalnej. Materiału do takich rozważań miało dostarczyć czytelnikom jego pismo. Słowami-kluczami stają się w nim dobro i zło, Bóg i wieczność, państwo i świat, wreszcie pokój i wojna. Z problemami wojny i pokoju zetknął się Malinowski w trakcie sprawowania obowiązków dyplomatycznych (nie był on zresztą jedynym pisarzem-dyplomata w Rosji przełomu XVIII i XIX wieku¹²). Do użytego w tytule czasopisma określenia Malinowski wrócił w artykule zamieszczonym w drugim numerze, pytając w nim kobiety, czy „jesienne wieczory” nie przypominają im o krótkotrwałości życia. Przemijalność ludzkiej egzystencji oraz ład na świecie, stanowiący także przedmiot rozważań historyzoficznych, należą do najczęściej podejmowanych przez publicystę problemów.

Wszystkie pozycje w dorobku Malinowskiego i wydarzenia z jego życia są ze sobą ściśle związane. Na zawartość czasopisma „Осенние вечера” rzuca światło przede wszystkim okres „brytyjski” w jego biografii, przypadający na lata 1789–1791, ale pamiętać należy również o udziale pisarza w kongresie w Jassach w 1792 roku, kończącym wojnę rosyjsko-turecką z lat 1787–1791, oraz o okresie „mołdawskim”, trwającym w latach 1801–1802 i związanym z pełnieniem przez niego obowiązków rosyjskiego konsula generalnego w Jassach. Mimo że koleje losu Malinowskiego po roku 1803

⁹ Jak przypomina Walentina Bieriezina, posługiwanie się określeniem „czasopismo” w odniesieniu do gazety, almanachu i zbioru było na początku XX wieku zjawiskiem rozpowszechnionym; zob.: В.Г. Б е р е з и н а, *Русская журналистика первой четверти XIX века*, Ленинград 1965, s. 8.

¹⁰ А.Г. М а к с и м о в, op. cit., s. 448. Tu i dalej, o ile nie podano inaczej, przekład własny – M. D.

¹¹ А.Г. Д е м е н т ь е в, А.В. З а п а д о в, М.С. Ч е р е п а х о в, *Русская периодическая печать (1702–1894)*. Справочник, Москва 1959, s. 109.

¹² Por. m.in.: Е.Н. М а р а с и н о в а, И.И. Х е м н и ц е р — писатель и дипломат, [w:] *XVIII век: сборник*, ред. Н.Д. Кочеткова, сб. 24, Санкт-Петербург 2006, s. 219–254.

jako niezwiązane z czasopiśmem „Осенние вечера” nie wchodzą w krąg zainteresowań, warto przypomnieć także, iż przez ostatnie lata życia zajmował on stanowisko dyrektora elitarnego Liceum w Carskim Siole, pierwszego w historii tej placówki. W kontekście tym Jakow Grot pisał: „Malinowski był człowiekiem oświeconym i uczciwym: w nagle osieroconym przez niego liceum [...] zaczęły się niesnaski”¹³.

W czasie pobytu na placówce dyplomatycznej w Londynie spod pióra Malinowskiego wyszła pierwsza część *Rozważań o pokoju i wojnie*. Na związek tematyczny pisma „Осенние вечера” z tym traktatem, którego druga część powstała już w Rosji, wskazują same tytuły zamieszczonych w nim pozycji. Najważniejszą z nich jest szkic *O wojnie*, rozpoczynający się od stwierdzenia, że „Francja i Anglia naruszyły niedawno ustanowiony pokój i ich walka znów zagraża Europie wybuchem wojny powszechnej”¹⁴. O Anglii mowa jest też w innych tekstach zamieszczonych w piśmie, a także w utworach, które miały się w nim znaleźć. Do tych ostatnich należy wspomniana opowieść *Pustelnik*, przedstawiająca Anglię jako kraj zbytku, ale także zdrowego rozsądku i przywiązania do wartości rodzinnych¹⁵. O zainteresowaniu tematyką „angielską” świadczy wreszcie opublikowana w 1796 roku w piśmie W.S. Podszywałowa i P.A. Sochackiego „Приятное и полезное препровождение времени” seria szkiców *Rosjanin w Anglii. Urywki listów pewnego podróżnika*, pomyślana przez pisarza, którego autorstwo udało się ustalić dopiero niedawno¹⁶, jako kompendium wiedzy w różnych sferach życia w Anglii, od klimatu i kuchni, przez obrzędy religijne oraz kulturę, do historii oraz organizacji sądownictwa. Pobyt za granicą wyostrzył spojrzenie Malinowskiego na własny kraj: skłonił do porównywania go z obcą rzeczywistością oraz podsunął myśl o podjęciu niektórych tematów także w odniesieniu do gruntu rodzimego.

Oto jedna z obserwacji Malinowskiego na ten temat, zapisana przez niego w dzienniku:

¹³ Я. Г р о т, *Пушкин, его лицейские товарищи и наставники*, Санкт-Петербург 1887, s. 51.

¹⁴ [Б.п.], *О войне*, „Осенние вечера” 1803, № 2, s. 14. Wszystkie utwory zamieszczone w czasopiśmie występują bez podpisu autora. Na potrzeby niniejszej pracy został wykorzystany egzemplarz ze zbiorów Rosyjskiej Biblioteki Państwowej (Музей книги РГБ) w Moskwie (z brakującym numerem 4; jego brak odnotował wcześniej E.A. Arab-Ogły; zob.: В.Ф. М а л и н о в с к и й, *Избранные общественно-политические...*, op. cit., s. 159).

¹⁵ Zob.: В.Ф. М а л и н о в с к и й, *Главы из повести „Пустынный”*, [w:] tegoż, *Избранные общественно-политические...*, op. cit., s. 145.

¹⁶ Zob.: В. Б е с п р о з в а н н ы й, *Кто был автором „Россиянина в Англии”?*, [w:] *В честь 70-летия профессора Ю.М. Лотмана*, Тарту 1992, s. 49–56; M. Dąbrowska, *Dla pożytku i przyjemności. Rosyjska podróż sentymentalna przełomu XVIII i XIX wieku*, Warszawa 2009, s. 181 (tamże zob. adres bibliograficzny utworu).

Здесь в России все помышляют только о забавах и более еще ни о чем, кроме щегольства и чинов. Вчера ребенок 15-летний, воспитанный в Англии, с детскою простотою приметил мне, что здесь в больших домах, съехавшись, говорят такой вздор, что слушать нельзя — о чепцах и нарядах¹⁷.

Na podstawie tego fragmentu Siemiewski sformułował wniosek o umiejętności tworzenia przez pisarza obrazków obyczajowych z życia współczesnego społeczeństwa rosyjskiego¹⁸.

Jeśli zestawić ze sobą szkic *Rosjanin w Anglii...* oraz zawartość pisma „Осенние вечера”, to okaże się, że można odnaleźć w nich szereg wspólnych linii tematycznych, zrodzonych pod wpływem obserwacji obcej rzeczywistości i odniesionych następnie do realiów rodzimych.

W obu snuje więc Malinowski rozważania o źródłach miłości do ojczyzny:

Из всех чувствований, из всех пристрастий, любовь отечества есть благороднейшее. Любовь к самому себе, непременно врожденная каждому человеку, есть первоначальный источник любви к отечеству¹⁹.

Приятно воспоминание родимой стороны своей! [...] Любовь к своей стороне природна человеку, поелику любовь к себе распространяется на ближайших, сходственнейших и от них уже далее идет...²⁰

W jednym i drugim ocenia sposób obchodzenia przez wierzących niedzieli:

Два раза был я в здешней [лондонской — М. D.] церкви. [...] Слушатели никакого шума не делают. [...] Воскресенье препровождают совершенно по-христиански. Не играют ни в карты, ни танцуют, ни поют песен, и не работают. В этот день не бывает театральных увеселений и никаких зрелищ, и все лавки заперты²¹.

Сочти сколько базаров в городе — все полны народу, Воскресенье торговый день по всей России! [...] Кабаки начали запирать на время обедни, но торги идут своим чередом...²²

¹⁷ Мелочи прошлого. Черты для характеристики русского общества. [Из дневника В.Ф. Малиновского], „Голос минувшего” 1815, № 12, s. 241.

¹⁸ Ibidem (komentarz W. Siemiewskiego).

¹⁹ Cyt. za: [В.Ф. М а л и н о в с к и й], *Россиянин в Англии. Отрывки из писем одного путешественника*, [w:] „Я берег покидал туманный Альбиона...”. Русские писатели об Англии. 1646–1945, ред. О.А. Казнина и А.Н. Николокин, Москва 2001, s. 62 (utwór występuje w antologii jako anonimowy).

²⁰ [Б.п.], *Своя сторона*, „Осенние вечера” 1803, № 8, s. 57.

²¹ Cyt. za: [В.Ф. М а л и н о в с к и й], *Россиянин в Англии...*, op. cit., s. 56.

²² [Б.п.], *Воскресенье*, „Осенние вечера” 1803, № 7, s. 49–50.

W obydwu wreszcie rozpatruje problem zdrady małżeńskiej:

Нарушение брачного ложа почитается здесь ужасным преступлением. Законы наказывают оно в людях достаточных денежным штрафом. [...] Я почитаю сии законы весьма хорошими и действительными для удержания молодых людей от своевольства²³.

Говорят во всяком городе есть неверные жены! Неужели нет и в Петербурге?²⁴

Szerszego komentarza wymaga artykuł *Swoje strony*, z którego pochodzą rozważania o miłości do ojczyzny. Napisany z perspektywy człowieka znajdującego się poza tytułową rodzinną okolicą, rzuca on światło na sposób rozumienia przez pisarza patriotyzmu: droga do miłości do ojczyzny ma korzenie w przywiązaniu do rodziny i prowadzi przez miłość do rodzinnej okolicy i sąsiadów; bez przejścia przez te dwa etapy – jakby patriotyzmu w skali „mikro” – nie jest możliwe osiągnięcie wartości najwyższej, patriotyzmu w skali „makro”.

Już na podstawie tych trzech przykładów można sformułować wniosek o obecności w piśmie „Осенние вечера” dwóch linii tematycznych, mianowicie politycznej (o wydźwięku patriotycznym) i etycznej (o zabarwieniu religijnym). Obie linie dają o sobie znać także w traktacie *Rozważania o pokoju i wojnie*, o czym świadczą jego początkowe i końcowe partie:

Довольно кратка наша жизнь и исполнена премногих неизбежных зол. Должны ль мы сами оную сокращать, и ко многим бедам, неразлучным с нами по человечеству, присовокупить еще войну, которая есть зло самопроизвольное и соединение всех зол в свете. [...] Война заключает в себе все бедствия. [...] Она есть адское чудовище, которого следы повсюду означаются кровию, которому везде последует отчаяние, ужас, скорбь, болезни, бедность и смерть²⁵.

Всевышний создатель мира, как отец всех человеков, так сотворил их, что они токмо в всеобщем благоденствии могут быть счастливы. Закон его есть любовь и правосудие²⁶.

Krąg rodaków, w którym Malinowski obracał się w Anglii, tworzyli Siemion Woroncow i pracownicy rosyjskiej placówki dyplomatycznej oraz Nikołaj Karamzin i Grigorij Demidow. „Trzech Rosjan, M*, D* i ja, [...] wsiedliśmy do łódki i popłynęliśmy do Greenwich” – napisał Karamzin w *Listach podróżnika rosyjskiego* (list 144 „Londyn, lipca... 1790”), mając

²³ Cyt. za: [В.Ф. М а л и н о в с к и й], *Россиянин в Англии...*, op. cit., s. 66–67.

²⁴ [Б.п.], [*Когда же раздумает кто...*], „Осенние вечера” 1803, № 2, s. 11.

²⁵ В.Ф. М а л и н о в с к и й, *Рассуждение о мире и войне*, [w:] tegoż, *Избранные общественно-политические...*, op. cit., s. 41.

²⁶ Ibidem, s. 93.

na myśli właśnie Malinowskiego i Demidowa²⁷. W podmiejskim domu hrabiego Woroncowa pisarz skończył pierwszą część *Rozważań o pokoju i wojnie* (druga powstała w należącej do teścia Malinowskiego posiadłości Biełozierka)²⁸. Wśród znajomych pisarza bardzo dobrze znane były dyskusje nad problemem wojny i pokoju oraz prace z tego zakresu²⁹. I w tym kontekście można przywołać *Listy podróżnika rosyjskiego*, których narrator na kolacji w Londynie wygłasza następujący toast: „za wieczny pokój i kwitnący handel!” (list 137 „Londyn, lipca... 1790”)³⁰. Anthony Cross zauważył, iż poglądy zawarte w traktacie Malinowskiego mieszczą się „w ogólnych ideach europejskiego Oświecenia”, nie mają korzeni w żadnym konkretnym źródle angielskim, jednocześnie zaznaczając jednak, że jego autor „mógł znać Jeremę Benthama i niewykluczone, że omawiał z nim problemy [...] poruszone w przygotowanym przez Benthama *Planie wiecznego i powszechnego pokoju*”³¹. Jeśli o Benthamie, zaliczanym do czołowych europejskich utylitarystów, mówi się, że jego „ideałem [...], podobnie jak ideałem Epikura, było bezpieczeństwo, nie wolność”³² i że „bezpieczeństwo, będąc podstawą życia, egzystencji, obfitości, szczęścia, jest [...] ważniejsze od równości”³³, to w dużym stopniu słowa te odnoszą się również do rosyjskiego publicyisty.

O bezpieczeństwie jako najwyższej wartości pisał Malinowski na początku traktatu:

Лишняя народы [...] безопасности [...], она [война — М. Д.] рано или поздно причиняет их совершенное падение³⁴.

Innego dowodu na szczególne wyczulenie Malinowskiego na problemy wojny i pokoju dostarczył M. Schippan w kontekście badań nad jego

²⁷ Н.М. Карамзин, *Письма русского путешественника*, ред. Ю.М. Лотман, Н.А. Марченко, Б.А. Успенский, Ленинград 1984, s. 355.

²⁸ Na miejsce napisania poszczególnych części wskazał sam Malinowski, opatrując każdą z nich stosowną adnotacją. Por. także: *Сочинения Державина с объяснительными примечаниями Я. Грота*, т. 6 (*Переписка 1794–1816 и „Записки”*), Санкт-Петербург 1871, s. 238 (*postscriptum* do listu Malinowskiego opatrzonego nagłówkiem „Carskie Sioło, 4 sierpnia 1812”).

²⁹ Zob. o tym w odniesieniu do Karamzina: Ю.М. Лотман, *Сотворение Карамзина*, [w:] tegoż, *Карамзин. Сотворение Карамзина. Статьи и исследования 1957–1990. Заметки и рецензии*, Санкт-Петербург 1997, s. 182.

³⁰ Н.М. Карамзин, op. cit., s. 338.

³¹ Э. Кросс, *У Темзских берегов. Россияне в Британии в XVIII веке*, пер. Н.Л. Лужецкая, Санкт-Петербург 1996, s. 47.

³² В. Руссел, *Дzieje filozofii Zachodu i jej związki z rzeczywistością polityczno-społeczną od czasów najdawniejszych do dnia dzisiejszego*, tł. T. Baszniak, A. Lipszyc i M. Szczubiałka, Warszawa 2000, s. 877.

³³ Т. Тулежский, *Od zasady użyteczności do demokracji. Filozofia polityczna Jeremego Benthama*, Łódź 2004, s. 136.

³⁴ В.Ф. Малиновский, *Рассуждение...*, op. cit., s. 41.

działalnością przekładową: na początku 1804 roku Malinowski przetłumaczył fragmenty powieści J.G. Junga-Stillinga *Theobald, albo Marzyciele* (*Theobald, oder die Schwärmer*), zawierającej wypadki przeciwko wojnie³⁵. W sposób szczególny rosyjskiego pisarza zainteresowały otwierające ten utwór rozważania historyczne oraz rozważania o charakterze moralno-religijnym z jego dalszych partii³⁶.

Wymowa *Rozważań o pokoju i wojnie* oraz poświęconych tym kwestiom pozycji z pisma „Осенние вечера”, przede wszystkim artykułu *O wojnie*, w ogólnych zarysach pokrywają się ze sobą: jawią się jako głos protestu przeciwko wojnie oraz apel o pokój. O opublikowanych częściach rozprawy Jerzy Skowronek pisał, że Malinowski poddawał w nich „gruntownej, wielostronnej krytyce zasady i praktyki dyplomacji i całej polityki zewnętrznej od starożytności do współczesności, widząc w nich jeden z głównych elementów, a zarazem źródło zła, nieszczęść i niesprawiedliwości [...]”; dużo miejsca poświęcił dowodzeniu fundamentalnej tezy, iż wojny i podboje obcych ziem służyły wyłącznie korzyściom władców lub uprzywilejowanych warstw mających udział w rządzeniu, a nigdy nie przyniosły pożytku rozwojowi ludzkości, czy choćby narodom lub państwom zwycięskim³⁷. Między traktatem a zawartością czasopisma jest jednak również istotna różnica: jeżeli w traktacie przeważają rozważania o charakterze ogólnym, to pismo opiera się na konkretach, opisach europejskich realiów geopolitycznych i ekonomicznych. Skowronek pisał o Malinowskim jako wydawcy tygodnika „Осенние вечера”: „na jego łamach [...] ogłosił kilka artykułów wyjaśniających konieczność zainicjowania przez Rosję bardziej aktywnej polityki celem ograniczenia francuskiej dominacji na kontynencie”³⁸. I jeszcze opinia Anthony Crossa na ten temat: „w czasopiśmie kontynuował on [...] propagowanie pokoju w serii wnikliwych artykułów o ówczesnej sytuacji w Europie, przede wszystkim o konflikcie między Francją i Anglią”³⁹.

Wymienioną różnicę dobrze obrazują rozważania o zgubnym wpływie wojny na handel:

Торговля и рукоделия, ободряемые с толиким рачением, приходят от войны в упадок⁴⁰.

Бедный Гамбург, богатый город, соперник голландской торговли, будет ли как Данциг? Сей также процветал в свое

³⁵ М. Ш и п п а н, В.Ф. Малиновский – переводчик фрагмента романа „Теобальд, или Мечтатели” И.Г. Юнга-Штиллинга, „XVIII век”, сб. 22, ред. Н.Д. Кочеткова, s. 310–319.

³⁶ Ibidem, s. 315.

³⁷ J. S k o w r o n e k, op. cit., s. 26-27; Por. przypis 6.

³⁸ Ibidem, s. 25.

³⁹ Э. К р о с с, op. cit., s. 47.

⁴⁰ В.Ф. М а л и н о в с к и й, *Рассуждение...*, op. cit., s. 59.

время. Остановка кораблеплавания и всего торгу, лишает работы и дневного пропитания тысячи семейств, и богатые купцы в общей опасности банкротства!⁴¹

Wspominając na początku artykułu *O wojnie* o naruszeniu pokoju przez Francję i Anglię, Malinowski miał na myśli pokój w Amiens z 25 marca 1802 roku. Za tło interpretacyjne służyły mu wcześniejsze ugody (pokój w Lunéville z 9 lutego 1801 roku), a także działalność polityków europejskich (premera brytyjskiego Williama Pitta Młodszeo, po raz pierwszy pełniącego tę funkcję w latach 1783–1801). Z artykułu wyłania się obraz wojny, która ogarnęła swoim zasięgiem większą część Europy, ląd i morza. „Francja i Anglia są jedynymi walczącymi państwami, a Europa cierpi z powodu ich sporu, jedni zajęli przystanie od strony lądu, drudzy nacierają na nie od morza” – pisze autor⁴². Podobny wydźwięk mają rozważania o Malcie i Lampedusie: „te dwie wysepki, które przyczyniły się do utraty ciszy i spokoju w Europie, są ważne nie same w sobie, lecz ze względu na swoje położenie na Morzu Śródziemnym i obecność tam floty”⁴³. Aby podkreślić grozę sytuacji, rosyjski publicysta posłużył się powszechnie kojarzonymi porównaniami do Troi oraz Sodomy i Gomory.

W następnych artykułach pisarz zarzuca tematykę europejską i przechodzi do rosyjskiej, nie tyle jednak zagłębiając się w sytuację polityczną i działania polityków, ile przekonując czytelników do podjęcia określonej postawy wobec kraju. Jak wygląda droga do patriotyzmu odpowiedział, jak wiemy, w szkicu *Moje strony*. W artykule *Historia Rosji* zwrócił uwagę na potrzebę studiowania dawnych kronik, ważną w szczególności wobec braku, jak zauważa, „dobrej całościowej historii ojczyzny”⁴⁴. Przewagę latopisów nad nawet najlepszymi zarysami dziejów Malinowski upatruje w tym, że odzwierciedlają one sposób postrzegania świata swoich czasów, podczas gdy stworzone współcześnie opracowanie jest świadectwem właśnie współczesności, choć dotyczy przeszłości. Główną część tego artykułu wypełnia opis zawojowania Rusi przez Tatarów, zaczerpnięty z *Księgi stopni rodowodu carskiego* (według ustaleń Arab-Ogły, z wydania G.F. Millera z 1775 roku⁴⁵). Temat przewodni artykułu *Miłość do Rosji* stanowi rozległość terytorialna państwa rosyjskiego i związana z nią różnorodność klimatyczna i językowa. „Główną troską winno być zespolenie wszystkich w miłości

⁴¹ [Б.п.], *О войне...*, op. cit., s. 18.

⁴² Ibidem, s. 17.

⁴³ Ibidem, s. 16.

⁴⁴ [Б.п.], *История России*, „Осенние вечера” 1803, № 6, s. 41.

⁴⁵ Zob.: В.Ф. М а л и н о в с к и й, *Избранные общественно-политические...*, op. cit., s. 160 (komentarz E.A. Arab-Ogły).

i zgodzie” – pisze Malinowski⁴⁶, a słowa „miłość i zgoda” brzmią jak refren całego artykułu.

Na zakończenie warto podjąć próbę określenia przynależności tygodnika „Осенние вечера” do typu wydawnictw periodycznych czasów Oświecenia. Z dwóch głównych typów wyróżnionych przez Jerzego Łojka – „czasopism moralnych”, wypełnionych „rozważaniami na temat rozmaitych aspektów natury ludzkiej, obyczajowości społeczeństwa, wzorów postępowania i wskazań życiowych o wyższej społecznej wartości”, oraz „czasopism zbiorowych”, zamieszczających „materiały informacyjne i literackie, rozprawy, recenzje, ciekawostki historyczne, geograficzne, przyrodnicze, [...] artykuły na aktualne tematy polityczne”⁴⁷ – tygodnik Malinowskiego wydaje się bliższy pierwszemu z nich. Jeśli chodzi zaś o „czasopisma zbiorowe”, to w artykule *Swoje strony* wskazywał on na ich brak w Rosji: kraj ten – „tak wielki jak cała Europa” – nie doczekał się dotąd „gazety, która by opisywała wszystkie ważne wydarzenia i która by obwieszczała w Jekatierinosławiu, jak żyje się w Kazaniu”; taki stan rzeczy nie sprzyja, zdaniem publicysty, wspomianej integracji obywateli, żyjących na ogromnej przestrzeni jak ludzie sobie obcy⁴⁸. W *Rozważaniach o pokoju i wojnie* Malinowski skarżył się natomiast na redaktorów gazet, którym – jako tym, którzy mają przekazywać nowe informacje – zdarza się świadczyć nieprawdę i ulegać naciskom możliwym.

Bibliografia

- Араб-Оглы Э.А., *Выдающийся русский просветитель*, [w:] В.Ф. Малиновский, *Избранные общественно-политические сочинения*, ред. А.П. Белик, Москва 1958, s. 3–38.
- Березина В.Г., *Русская журналистика первой четверти XIX века*, Ленинград 1965.
- Беспрозванный В., *Кто был автором „Россиянина в Англии”?*, [w:] *В честь 70-летия профессора Ю.М. Лотмана*, Тарту 1992, s. 49–56.
- [Б.п.], *Воскресенье, „Осенние вечера” 1803, № 7*, s. 49–50.
- Геннадий Г., *Справочный словарь о русских писателях и ученых, умерших в XVIII и XIX столетиях, и список русских книг с 1725 по 1825 г.*, т. 2: (Ж–М), Берлин 1880.
- Грот Я., *Пушкин, его лицейские товарищи и наставники*, Санкт-Петербург 1887.
- Дементьев А.Г., Западов А.В., Черепанов М.С., *Русская периодическая печать (1702–1894). Справочник*, Москва 1959.
- Достьян И.С., *„Европейская утопия” В.Ф. Малиновского*, „Вопросы истории” 1979, № 6, s. 32–46.

⁴⁶ [Б.п.], *Любовь России, „Осенние вечера” 1803, № 5*, s. 36.

⁴⁷ J. Łojek, *Zarys historii prasy polskiej w latach 1661–1831*, Warszawa 1972, s. 50.

⁴⁸ [Б.п.], *Своя сторона...*, op. cit., s. 60–61.

- [Б.п.], *История России*, „Осенние вечера” 1803, № 6, s. 41.
- К а р а м з и н Н.М., *Письма русского путешественника*, ред. Ю.М. Лотман, Н.А. Марченко, Б.А. Успенский, Ленинград 1984.
- [Б.п.], [Когда же раздумает кто...], „Осенние вечера” 1803, № 2, s. 11.
- К р о с с Э., *У Темзских берегов. Россияне в Британии в XVIII веке*, пер. Н.Л. Лужецкая, Санкт-Петербург 1996.
- Л и с о в с к и й Н.М., *Русская периодическая печать 1703–1894 гг. (Библиография и графические таблицы)*, Санкт-Петербург 1895.
- Л о т м а н Ю.М., *Карамзин. Сочинение Карамзина. Статьи и исследования 1957–1990. Заметки и рецензии*, Санкт-Петербург 1997.
- Л о т м а н Ю.М., *Сочинение Карамзина*, [w:] tegoż, *Карамзин. Сочинение Карамзина. Статьи и исследования 1957–1990. Заметки и рецензии*, Санкт-Петербург 1997, s. 182.
- М а к с и м о в А.Г., *Описание русских периодических изданий XIX века. „Осенние вечера” 1803 года. Еженедельное издание В.Ф. Малиновского, „Литературный вестник” 1903, т. 5, s. 445–450.*
- М а л и н о в с к и й В.Ф., *Рассуждение о мире и войне*, [w:] tegoż, *Избранные общественно-политические...*, op. cit., s. 41.
- [М а л и н о в с к и й В.Ф.], *Россиянин в Англии. Отрывки из писем одного путешественника*, [w:] „Я берег покидал туманный Альбиона...”. *Русские писатели об Англии. 1646–1945*, ред. О.А. Казнина и А.Н. Николокин, Москва 2001, s. 62 (utwór występuje w antologii jako anonimowy).
- М а р а с и н о в а Е.Н., *И.И. Хемницер — писатель и дипломат*, [w:] *XVIII век: сборник*, ред. Н.Д. Кочеткова, сб. 24, Санкт-Петербург 2006.
- Мелочи прошлого. Черты для характеристики русского общества. [Из дневника В.Ф. Малиновского]*, „Голос минувшего” 1815, № 12, s. 241.
- [Б.п.], *О войне*, „Осенние вечера” 1803, № 2, s. 14.
- [Б.п.], *Своя сторона*, „Осенние вечера” 1803, № 8, s. 57.
- С е м е в с к и й В., *Размышления В.Ф. Малиновского о преобразовании государственного устройства России*, „Голос минувшего” 1915, № 10, s. 239–264.
- Сочинения Державина с объяснительными примечаниями Я. Грота*, т. 6 (*Переписка 1794–1816 и „Записки”*), Санкт-Петербург 1871, s. 238 (*postscriptum do listu Malinowskiego opatrzonego nagłówkiem „Carskie Sioło, 4 sierpnia 1812”*).
- Ш и п п а н М., *В.Ф. Малиновский — переводчик фрагмента романа „Теобальд, или Мечтатели” И.Г. Юнга-Штилинга, „XVIII век”*, сб. 22, ред. Н.Д. Кочеткова, s. 310–319.
- „Я берег покидал туманный Альбиона...”. *Русские писатели об Англии. 1646–1945*, ред. О.А. Казнина и А.Н. Николокин, Москва 2001.
- С z a r t o r y s k i А.Ж., *Пamiętniki i memoriały polityczne 1776–1809*, ред. J. Skowronek, Warszawa 1986.
- Д а б р о в с к а М., *Для пользы и przyjemности. Росыjsка podróż sentymentalna przełomu XVIII i XIX wieku*, Warszawa 2009.

Łojek J., *Zarys historii prasy polskiej w latach 1661–1831*, Warszawa 1972.

Russel B., *Dzieje filozofii Zachodu i jej związki z rzeczywistością polityczno-społeczną od czasów najdawniejszych do dnia dzisiejszego*, tł. T. Baszniak, A. Lipszyc i M. Szczubiałka, Warszawa 2000.

Skowronek J., „Rozważania o pokoju i wojnie” Wasyla F. Malinowskiego, „Teki Archiwalne” 1978, cz. 17, s. 23–57.

Tulejski T., *Od zasady użyteczności do demokracji. Filozofia polityczna Jeremy Benthama*, Łódź 2004.